

Штырбул А. А. Н. И. Махно, махновщина и Сибирь

Статья посвящена анализу политических отношений между Украиной и Сибирью в период Гражданской войны; контактам махновского движения с Сибирью в 1919 – начале 1920-х годов и участием сибиряков в движении Н.И.Махно.

Ключевые слова: Н. И. Махно, махновщина, партизанско-повстанческое движение, Сибирь, сибирские анархисты, деникинщина, колчаковщина, украинские переселенцы в Сибири.

Shtyrbul A. A. N. I. Makhno, Makhnovshchina and Siberia

Article is devoted to the analysis of the political relations between Ukraine and Siberia in the period of Civil War; relations of Movement at the head with Makhno and Siberia in 1919 – beginning of 1920th and participation of Siberians in Makhnoven Movement.

Keywords: N. I. Makhno, movement at the head with Makhno, partisan-insurgent movement, Siberia, Siberian anarchists, movement at the head with Denikin, movement at the head with Kolchak, Ukrainian migrants in Siberia.

УДК 94:329.17(477)

О. М. Ситник

Д. ДОНЦОВ І ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕОЛОГІЇ

Протиставляючи духовні традиції України європейському духу матеріалізму та руйнівній більшовицькій ідеології, Д. Донцов пророко закликав відвернутися від інтернаціоналістичних доктрин і матеріалізму в напрямку до духу нашої давнини, до духу вольового націоналізму і традиціоналізму. Мета даного дослідження полягає в спробі аналізу спадщини вказаного мислителя в контексті розвою української національної ідеології.

Ключові слова: інтелектуальна спадщина Д. Донцова, національна ідеологія, соціалістична доктрина, провансальський світогляд, воля, традиціоналізм.

Стан сучасного розвитку національного державотворення нагально вимагає формування вираженої та дієвої національної державної ідеології, побудованої на кращих українських політико-правових традиціях і зразках. Упродовж тривалого часу, а особливо – останніх десяти – п'ятнадцяти років активно моделювалися найрізноманітніші варіанти національної ідеї та державної ідеології. Однак ці спроби залишалися відірваними від життя. Немовби за аналогією з демократичними гаслами СРСР, котрі проповідували, як правило, прямо протилежне тому, що коїлося на практиці. При цьому, вирішення проблеми створення належної національної ідеології та втілення її в життя є чи не найважливішим завданням процесу державотворення, оскільки ідеологія являє собою національну доктрину та світогляд, систему ідей та духовних цінностей, тобто те, без чого нація приречена перетворитися на сукупність етнічних груп чи народонаселення, позбавлене патріотизму та національного самоусвідомлення. Зазначене й визначає актуальність даної роботи.

Формування концепції національної ідеології потребує врахування та належного використання існуючих в Україні духовних й інтелектуальних традицій. Серед останніх особливе місце посідає інтелектуальна спадщина видатного українського мислителя Д. Донцова. Відповідно, мета даного дослідження полягає в спробі аналізу спадщини вказаного мислителя в контексті розвою української національної ідеології.

Серед авторів, які досліджували творчість Д. Донцова крізь призму ідеології, слід назвати: М. Сосновського, Я. Дашкевича, В. Лісового, М. Чугуєнка, О. Гриніва, Є. Алетіяно та ін. Завдяки цим та іншим дослідникам достатньо ґрунтовно проаналізовано як спадщину Д. Донцова в цілому, так і його ідеологію зокрема. Проте нагальним залишається завдання переосмислення поглядів мислителя в контексті політичного розвитку України в сучасний період, зокрема – з огляду на необхідність творення концепції національної ідеології.

Загальновідомо, що брак власної національної ідеології та політичної думки приводили до того, що частина української найсвідомішої провідної верстви (яких на початку ХХ століття називали “щирими українцями”) долю України ставили у повну залежність від поступового розвитку т. зв. російської демократії. Такому підходу й, зокрема, москвофільству Д. Донцов протиставляв українську самостійницьку політику, тобто політичний ідеал суверенної української нації, її духовності й культури. Його передбачення, що москвофільство і малоросійство приведе нашу націю до катастрофи, здійснилося в 1917–1921 роках під час національно-визвольних змагань. “Не маючи виробленої програми, – писав Д. Донцов у праці “Підстави нашої політики”, – на зовні українство не могло вийти, як певна означена величина, навіть таким незначним чинником у європейській політиці, якими були маленькі Сербія та Бельгія” [1, с.272]. Донцов критикував діячів Центральної Ради, які прагнули робити революцію без порушення порядку і, зрештою, перетворили Україну на “дім божевільних” [2, с.207]. Він також засудив соціалістичну доктрину – ідеологію Центральної Ради: відзначив її природжений анаціоналізм і, відповідно, непридатність до потреб Української національної революції [3, с.230]. Донцов був переконаний, що політичні лідери періоду Української революції не сформулювали чіткі цілі національно-визвольного руху, не використали власницький інстинкт українського селянства, не протиставили ідеї російського месіанства власну ідею, були нейтральними у справах релігії та церкви [4, с.63-66]. Згідно з переконаннями Д. Донцова, вожді української нації виявили-

ся неготовими до державотворення. А відтак, вину за поразку визвольних змагань 1917–1921 років він покладав саме на них. При цьому, критичний аналіз досвіду Української національної революції на основі особистого досвіду став вихідною точкою та головним джерелом ідеології “чинного націоналізму” Д. Донцова.

У період, коли українська державницька ідея почала зазнавати кризи, слід було проаналізувати її причини. На думку Д. Донцова, демократична модель УНР була скомпрометована непослідовною, великою мірою руйнівною політикою Центральної Ради, а монархічна – такими ж діями гетьманського уряду П. Скоропадського. Необхідно було знайти нові імпульси для реанімації волі українського народу до суверенності. Ці імпульси мали народитися в умовах, коли дедалі більшого поширення набували ідеї тоталітаризму, що їх уособлювали, насамперед російський більшовизм, італійський фашизм та німецький націонал-соціалізм. Політичні успіхи цих радикальних рухів у своїх країнах давали змогу сподіватися, що внесення їхніх основних постулатів до стратегічних концепцій будь-якої національної ідеї матиме позитивні наслідки. Ставку на це зробив і Д. Донцов, який з 1921 року проживав у Львові. Квінтесенцією його теоретичних розробок став твір “Націоналізм” [5, с.45].

Як ідеолог інтегрального націоналізму (“чинного націоналізму”) Д. Донцов трактував свою основну працю “Націоналізм” як виклад певного ідеологічного світогляду. В його основі лежала необхідність відродження волюнтаризму в Україні, заперечення раціоналізму тощо. Стверджуючи думки про брак волі в українців і їх пасивну вдачу, Д. Донцов немовби повторював аналогічні твердження М. Костомарова та В. Липинського. Однак на противагу цим мислителям-інтелектуалістам, які характеризували українську духовність на історичному матеріалі, Д. Донцов робив це з позицій сучасності. У пізніших працях він, здебільшого, повторював попередні висновки [6, с.341].

Аналізуючи українську дійсність і причини програних визвольних змагань зокрема, Д. Донцов дійшов до висновку, що, власне “ядром цієї болячки, яка нищила націю” був перш за все занепад волі з усіма його негативними наслідками й надмірний в українців сентименталізм та провансальський світогляд [7, с.387]. Суть провансальського світогляду, згідно з визначенням мислителя, – це “гуманність” і “толеранція”. Для його представників закон життя не боротьба, лише солідарність і взаємна любов. Для них вороги й ворожі нації це, хоч і кати, є або “брати в соціалізмі”, “брати в поступі” або в “людськості”, в “Сході Європи”, в “слов’янстві”, але завжди – брати. Хоч “для мужньої психології ворог є ворог” [8, с.113]. Ідеалом для носіїв провансальського світогляду, – розвиває свою думку Д. Донцов, – “спокій і тиша цвинтаря, не стремління, що живе далекою мрією і виринається з пут теперішньості”. І, відтак, робить висновок, що це “*провінцій-нальний, парафіяльний... і, ще стисліше, – плебейський світогляд*”, і що слід характеризувати його як світогляд не нації, а *верстви, провінції, плебсу*. Тобто світогляд “*націй-паріїв, націй-фелаків*”, або ж – світогляд “*нижчих рас, переможених*” [9, с.189].

Відповіддю на брак “вольового імпульсу” мало бути, на думку Донцова, прищеплення “волі до життя” і “волі до влади”. Замість провансальської концепції політичного симбіозу двох націй – Росії та України – “власновладство суверенної і незалежної нації”. Замість хуторянського універсалізму – вмілий і розумний синтез універсалізму та націоналізму, як передумова “вселюдського прогресу”. Замість демократії – “принцип ініціативної меншості й творчого насильства, як порядкуючих сил”. Ці та аналогічні їм ідеї лягли в основу в основу “чинного націоналізму”, нового, як твердив Донцов, світогляду, з позицій якого він не тільки перевів критику періоду українського відродження другої половини XIX і початку XX століття, а й накреслив і уточнив своє розуміння української національної ідеї.

Ключ до розуміння філософських основ ідеології “чинного націоналізму” дає інтерпретація Д. Донцовим поняття волі та людської природи взагалі. Воля, як її з’ясовує Донцов – це не є усвідомлене (раціональне) прагнення людини та її цілеспрямована дія з метою досягнути інтелектуально пізнаний об’єкт. Так само, вольові дії та вольові процеси не являються активністю, підпорядкованою свідомим цілям [7, с.387,388]. Ключовим в ідеології Д. Донцова стало поняття “воля”. Модифікувавши відповідні ідеї Й.Г. Фіхте, А. Шопенгауера та Ф. Ніцше, він створив власну оригінальну концепцію, згідно з якою воля – це суть душі. А відтак, на волі як метафізичній основі світу, а на душі як частині буття, котру можна дослідити феноменологічно, Д. Донцов ґрунтував власну ідеологію.

Передбачливо застерігаючи українських політиків від захоплення соціалістичними ідеями, що надходили з передреволюційної Росії, і були по суті лише ширмою старому деспотизму, Д. Донцов, у той же час, не зміг позбутися популярних для того часу тенденцій тоталітаризму (“фанатизм”, “аморальність”, агресія тощо). Хоча в умовах авторитарного польського правління, що мало місце на Галичині (і де такими популярними були ідеї Донцова), боротьба українців за свої національні та загальнолюдські права не могла уникнути насильницьких методів.

Загалом у своїх численних роботах Д. Донцов розробив широку систему політичних і філософських принципів націоналізму на основі ідейних заповітів Т. Шевченка. У той час, як Д. Донцову закидалося нібито штучне нав’язування неприродного українцям волюнтаризму, що спотворює їх характер. Насправді, його позиція була результатом належного осмислення досвіду попередників. Адже волюнтаризм відомий у нашій історії з давніх часів, у традиціях наших предків, про що й наголошував Д. Донцов. У психології волюнтаризм – погляд, за яким праосновною наших духовних проявів є сильна воля. Слід зауважити, що вольовістю пронизана творчість Т.Г. Шевченка. У нього, як і в І. Франка та Л. Українки, волюнтаризм переплітається з прометеїзмом. Волюнтаризмом сповнені такі Шевченкові твори, як “Гайдамаки”, “Гамалія”, “Кавказ”, “Послання...”, “Холодний яр”, “Заповіт”, “Мені однаково” та ін. Як писав Д. Донцов, Т. Шевченко любив тих,

хто рвав кайдани, героїв. Кохав їх славу невмирущу, їх одчайдушність безжурну – тих степових лицарів. Їх суворість варязьку, їх завзяття козацьке, їх віру гарячу в сильного Бога, Бога слави, і в Його справедливість” [10, с.280]. У листі до Лазаревського Шевченко писав: “На те й лихо, щоб з ним битися...”. Цим він виразно вказував своїм землякам шлях до волі: “Щоб збудить химерну волю, треба миром, громадою, обух сталить та добре вигострить сокиру й заходитись вже будить” (народ). У І. Франка волюнтаризмом зокрема сповнені “Мойсей”, “Вічний революціонер” і “Каменярі”. А все життя та творчість Л. Українки сповнені почуття героїзму. Причому він був героїзмом “великого серця й залізної волі, що боролася з щоденним життям”. У новітні часи – приклади особистостей, наділених сильною волею-волюнтаризмом – провідники ОУН і командири УПА – Є. Коновалець, С. Бандера, Р. Шухевич, К. Савур, та ін.

Волюнтаризм Д. Донцов тісно пов’язував із питанням провідної верстви. У своїй роботі “За який провід” він писав: “Відкидаючи власну ідею національну, відкидаючи, як засіб, збройну боротьбу за неї – цей сорт політиків відкидає потребу створення окремої, сильної духом і характером батави людей-провідників, які б ту ідею здійснити намагалися... Велика частина провідної інтелігенції української між першою і другою війнами та перед тим – це був зовсім інший тип психічний, який нічого не мав спільного з великими тінями нашого славного минулого, що формували історію княжих і козацьких часів”. Тому Донцов бачив необхідність створення “ нової касты, нового лицарства Запорізького” [1, с.273,274]. На думку Д. Донцова, репрезентувати націю має саме аристократія, або – каста, верства “лучших людей”, яка б поповнювалася б представниками всіх станів суспільства на підставі суворого добору ліпших, а з іншого боку – ретельною “чистою” охороною б свою духовну й моральну вищість і чистоту, свою форму й силу [11, с.7]. Солідаризуючись з автором “Бунту мас” [12, с.15-139], котрий протиставляв безтурботній юрбі, аморфній масі людей кращих представників нації – добірних, активних, шляхетних і здатних на зусилля [11, с.49-52], Д. Донцов був свідомий того, що чи не основна причина всіх бід і страждань українців полягає в переважанні серед них маси – натовпу, пересічних людей, позбавлених індивідуальності та в замалій кількості тих, хто суворий і вимогливий щодо себе самого й бере на себе працю та обов’язок. Тобто слабкість провідної верстви була спільною бідою й Іспанії й України [12, с.140-195].

Протиставляючи духовні традиції України європейському духу матеріалізму та руйнівній більшовицькій ідеології, Д. Донцов пророчо закликав відвернутися від інтернаціоналістичних доктрин і матеріалізму в напрямку до духу нашої давнини, до духу традиціоналізму [11, с.323,325].

Попри певний еклектизм історіософської доктрини Д. Донцова [13, с.256,257], її унікальність полягає в тому, що в ній було започатковано ідеологію інтегрального націоналізму, котра замість демократії пропонувала систему політичного та соціального ієрархізму [14, с.73,74].

Загалом слід підсумувати, що попри певну обмеженість ідеології Д. Донцова, незважаючи на певні профашистські й пробільшовицькі симпатії та деяке викривлення образу української історії та інші окремі недоліки й упущення, його погляди в своїй основі містили концептуальний стрижень української національної ідеології. Він зміг не лише аналітично осмислити головні проблеми української нації, але, що головне, – накреслити шлях їх подолання, насамперед – завдяки своїй ідеологічній доктрині, котра ґрунтувалася саме на тому головному чиннику – духу традиціоналізму – котрий здатний відродити духовність і творчі потуги нації, забезпечити їй цілісність і стабільний розвиток.

Джерела та література

1. Алетіано Є. Слово як криця // Визвольний шлях. – 1974. – Кн. 3–4.
2. Донцов Д. Рік 1918, Київ. – К.: Темпора, 2002.
3. Донцов Д. Твори. – Львів: Кальварія, 2001. – Т. 1: Геополітичні та ідеологічні праці.
4. Донцов Д. Клич доби: Твори. – Львів: Державність, 1994.
5. Українська державність у XX столітті: Історико-політологічний аналіз / За ред. О. Дергачова. – К.: Політична думка, 1996.
6. Гринів О. Українська націологія: від другої світової війни до відродження держави. – Львів: Світ, 2004.
7. Сосновський М. “Ідеологія “чинного націоналізму” Д. Донцова // Націоналізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2000.
8. Донцов Д. Націоналізм. – Вінниця: ДП “ДКФ”, 2006.
9. Донцов Д. Ідеологія “чинного націоналізму” // Націоналізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2000.
10. Донцов Д. Заповіт Шевченка // Визвольний Шлях. – 1974. – № 3–4.
11. Донцов Д. Дух нашої давнини. – Дрогобич: Видавництво “Відродження”, 1991.
12. Див.: Ортега-і-Гасет Х. Бунт мас // Вибрані твори / Пер. з ісп. – К.: Основи, 1994.
13. Див.: Лісовий В. С. Культура – ідеологія – політика. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 1997.
14. Астаф’єв А. Український радикальний націоналізм: теза про ієрархію // Молода нація. – 2001. – № 4.

Ситник О. Н. Д. Донцов и проблема украинской национальной идеологии

Противопоставляя духовные традиции Украины европейскому духу материализма и разрушительной большевистской идеологии, Д. Донцов пророчески призывал отвернуться от интернационалистических доктрин и материализма в направлении к духу традиционализма и волевого национализма. Цель данного исследования заключается в попытке анализа творческого наследия ученого в контексте развития украинской национальной идеологии.

Ключевые слова: интеллектуальное наследие Д. Донцова; национальная идеология; социалистическая доктрина; провансальное мировоззрение; воля; традиционализм

Sitnik O. M. D. Dontsov and the problem of ukrainian national ideology

It follows to do result, that without regard to certain narrow-mindedness of ideology of D. Doncov, without regard to certain totalitarian slopes and other separate failings and omission, his views in the basis contained the conceptual bar of Ukrainian national ideology. He was able not only analytically to comprehend the main problems of Ukrainian nation, but, that main, – to draw the way of their overcoming, above all things – due to the ideological doctrine which was based exactly on a that main factor – spirit of tradishionalism – which is able to revive spirituality and creative power of nation, provide it integrity and stable development.

Keywords: *an intellectual legacy of D.Doncov; national ideology, socialistic doctrine, 'provansal' view, will, tradishionalizm.*

УДК 94:284.991(438)

Л. І. Бородинська

**ЕВАНГЕЛЬСЬКІ ХРИСТІЯНИ У ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ
ВІДНОСИНАХ ПОЛЬЩІ (1918–1939 РР.)**

Легалізація спільноти євангельських християн супроводжувалася складнощами у процесі реєстрації громад і статуту державними органами влади. Члени легалізованих громад мали право на записи в книгах актів громадянського стану, військовозобов'язані – можливість скористатися правом альтернативної служби в армії.

Ключові слова: *Польща (1918-1939 рр.), євангельські християни, державно-церковні відносини.*

З утвердженням незалежності України склався новий зразок державно-церковних відносин. Особливо це відобразилося на протестантських конфесіях, які з упосліджених перетворилися у повноправні складові суспільства. З огляду на це актуальним є дослідження історії державно-церковних відносин євангельських християн – представників однієї із найбільших протестантських церков України, релігійні спільноти яких почали складатися ще в міжвоєнний період у Польщі (1918–1939 рр.).

Процес утвердження євангельських християн у міжвоєнній Польщі ускладнювався особливостями розбудови незалежної держави, яка у релігійній сфері надавала пріоритети католицизму, а також відсутністю для всіх регіонів Польщі єдиних правових норм. Варто зауважити, що до складу Другої Речі Посполитої увійшли землі, які внаслідок трьох поділів Польщі понад століття розвивалися та набували певної специфіки у складі трьох імперій – Росії, Австро-Угорщини та Прусії. Відповідно, до прийняття нових законів Польської держави, кожна з її регіональних складових керувалася законами, успадкованими від імперії, до якої належала раніше. Таким чином, релігійне законодавство Польщі (1918-1939 рр.) включало в себе правові норми, які діяли у Росії, Австро-Угорщині та Прусії.

Ідеї євангельських християн Польщі набули поширення у східних і центральних воєводствах, а найбільша їх кількість проживала у Волинському та Поліському воєводствах [6, s.1-280]. На території Волинського, Поліського, Віленського, Новогрудського, Білостоцького воєводств залишався в силі Іменний Вищий Указ від 17 жовтня 1906 р. Російської імперії. Цей закон давав підстави для легального існування протестантських громад, в тому числі і євангельських християн, але не вирішував проблеми юридичного унормування Польською державою окремих релігійних об'єднань [1, арк.1-5; 10, s.254-257].

Важливою сходиною на шляху до узаконення діяльності громад євангельських християн було внесення їх до відповідного реєстру у воєводській управі. Для того п'ятдесят засновників громади своїми підписами мали засвідчити відповідну заяву і подати її на розгляд воєводської влади. Така заява мала містити назву віровизнання, прізвища керівників громади, територію її діяльності [7, s.56-59]. Рішення про реєстрацію визнаневої громади воєводська влада друкувала в офіційному виданні. Легалізовані громади набували прав обирати своїх керівників, будувати молитовні будинки, утворювати добродійні інституції, набувати рухоме майно, укладати угоди, виступати юридичними особами у судах.

Незважаючи на чітко визначені правила стосовно порядку легалізації громад, на місцевому рівні, і частіше з відомо Міністерства визнань релігійних і народної освіти (МРВНО), узаконення діяльності громад євангельських християн, як і інших пізньопротестантських течій, відбувалося з порушеннями норм. Більше того, місцева влада могла заборонити проведення богослужінь і релігійних обрядів [9, s.167]. Частою причиною заборони богослужіння у приватних будинках зареєстрованим чи не зареєстрованим громадам була визначена владою невідповідність споруди технічним вимогам до такого типу [10, s.224-226; 10, s.354; 12, s.11].

Реєстрація релігійної громади у воєводській управі легалізовувала її діяльність, але не забезпечувала кінцевого юридично-правового унормування, що необхідно було зробити законодавчим шляхом [13, s.114-117; 16, s.60-61].

21 лютого 1927 р. рескриптом МРВНО був затверджений Статут Союзу слов'янських громад євангельських християн. [2, арк.1-2]. Це значно полегшило реєстрацію громад євангельських християн. Подаючи до місцевих органів влади заяви на легалізацію, вони вказували, що діють на підставі зареєстрованого статуту.